

INHOUD

DEEL I 1898-1945

Proloog	9
1 Frimangron	11
2 Aan de overkant	37
3 Kameraden	63
4 De eerste versie	82
5 De zwarte messias	99
6 Ons bloed is rood	136
7 De publicatie	168
8 Een wervelende regenjas	193
9 Kerend tij	230
10 Ondergronds	268
11 Neuengamme	297

DEEL II
1945-2009

12	Op zoek naar Anton	317
13	Herontdekking	337
14	Vakbondsman	358
15	Revolutionair	377
16	Verzetsstrijder	406
17	De aanklager	430
18	De mens achter het beeld	451
	Epiloog	462
	Woord van dank	469
	Verantwoording	472
	Noten	479
	Bibliografie	523
	Lijst van illustraties	530
	Personenregister	532
	Zakenregister	542

DEEL I

1898-1945

's Gravenhage 1940
23 October.

Suriname ons vaderland!

Land van blauwe lucht ^{eenwige} ^{horpelschijn}
 Waterwallen en bronnen die altijd ^{klateren}
 Mieren en appels met de kleur van roode ^{wijn}
 Blauwe bergen plussend in de wateren
 Milliarderen insecten die eentonig
 Rivieren, kreken vol goud ^{goud}
 Vogeltjes gekleed in brilante ^{stroomen}
 Surinaamsch ebben, cedar, reuze ^{douzen}
 Boomen
 Diepde voor dit land, menschen ^{en}
 Judith, hierdoor wordt je geest zoo ^{natuur}
 Gedurende je heele schoone ^{groot} levens-
 wand liefde is meer somt dan lets ^{dun}
 dagelijksch brood.
 je vader.
 A. de Kom.

PROLOOG

Judith de Kom is negen jaar als zij haar vader vraagt een gedichtje in haar poesiealbum te schrijven. Zwijgend pakt hij het boekje van haar aan en op een bladzijde versierd met een plaatje van een kleine kabouter op schaatsjes schrijft hij vol liefde een gedicht over Suriname. Als Judith het gedicht leest, begrijpt zij het niet zo goed. Het wijkt af van de andere gedichtjes in haar album. Diep in haar hart is ze het zelfs eens met haar vriendinnetjes, die het maar een gek gedicht vinden.

Suriname ons vaderland!
Land van blauwe lucht en eeuwige zonneschijn
Watervallen en bronnen die altijd klateren
Mieren en appels met de kleur van roode wijn
Blauwe bergen plassend in de wateren
Milliarden insecten die eentonig gonzen
Rivieren, krekken vol gouden stroomen
Vogeltjes gekleed in briljante donzen
Surinaamse ebbes, ceder, reuze boomen

Liefde voor dit land, mensen en natuur
Judith, hierdoor wordt je geest zoo groot
Gedurende je heele schoone levensduur
Want liefde is meer soms, dan het dagelijksch brood.

Vele jaren later vindt zij het album terug en leest het gedicht weer. Dit keer wordt zij diep getroffen. Zij realiseert zich dat het in de herfst van 1940 was, toen haar vader dit voor een poësiealbum zo ongebruikelijke gedicht schreef. De oorlog was nog maar een half jaar oud en inmiddels weet Judith dat haar vader toen al aan het verzet deelnam. Haar vader was een zwijgzame man, die zich tegenover zijn kinderen niet uitte. Meestal zat hij teruggetrokken in zijn stoel en schreef hij teksten in schriftjes of op losse blaadjes papier. Teksten, verhalen, gedichten, die altijd over Suriname gingen.

Nieuwsgierig naar de vraag wat voor iemand haar vader is geweest, gaat Judith vanaf de jaren zestig op zoek naar zijn verleden. Zij krijgt de kans nog mensen te spreken die hem tijdens zijn leven hebben gekend en legt haar naspeuringen vast in een archief. Daarin bevinden zich ook de brieven die de uitgever van *Wij slaven van Suriname* aan Anton schreef. Verder bevinden zich in het archief enkele brieven van M.G. Haringman (Pattler), een paar brieven van Anton zelf, en niet-uitgegeven werk, waaronder een aantal gedichten. Wat oude foto's, een geboorteakte, bootkaartjes van de reis die het gezin naar Suriname maakte en een door Judith opgemaakte stamboom completeren het archief. In de loop der jaren ontvouwt zich geleidelijk het verhaal van haar vaders levensgeschiedenis.

EEN

Frimangron

Damon, zoon van Doortje.¹ In hellend schoonschrift voegt een inspecteur de naam van Damon toe aan een lijst waarop de namen van de slaven van plantage Molhoop geschreven staan. De inspecteur wordt vergezeld door de districtsheelmanneester en samen gaan zij de plantages van het district Boven Cottica af om het aantal gezonde slaven dat daar aanwezig is te registreren.² Het is 29 maart 1863 en op 1 juli zal de slavernij worden afgeschaft.³ Elke eigenaar heeft recht op een tegemoetkoming van gemiddeld 300 gulden voor iedere slaaf die hij bezit. Een jaar geleden vond ook al een telling plaats, maar in de tussentijd zijn er kinderen geboren en ouderen overleden, dus moet de administratie worden bijgewerkt. Suriname telt in die dagen ongeveer 35 000 slaven, terwijl er in de afgelopen drie eeuwen circa 225 000 Afrikanen zijn ingevoerd. Vele duizenden slaven zijn weggelopen en leven in de binnenlanden, vanwaaruit zij regelmatig strijd tegen de blanken voeren. Anderen zijn vrijgelaten. Verder heeft het harde slavenleven de bevolkingsaanwas onder de slaven beperkt.

Molhoop is een suikerplantage. Het verwerken van suiker-

riet tot suiker is zwaar werk dat veel mankracht vereist en er zijn op dat moment zo'n 180 slaven op de plantage. Ze zwoegen zes lange dagen in de week, soms, in het seizoen van de oogst, zelfs tot laat in de avond. Damons moeder Doortje en ook zijn vader Frans horen met hun hele familie bij de plantage. De eigenaar van Molhoop, Hendrik Jan Veldwijk, heeft de plantage van zijn vader geërfd. Die had Molhoop met de omliggende plantages De Gekroonde Pauw en De Oude Bijenkorf tot één onderneming samengevoegd.⁴ Zoon Hendrik Jan is predikant in Amsterdam en in 1863 al gepensioneerd. Hij is dan 61 en vertoont zich nooit op de plantage; een bedrijfsleider neemt zijn zaken waar.

Als dan op 1 juli 1863 vanuit Fort Zeelandia 21 kanonschoten het einde van de slavernij aankondigen, betekent dat nog niet dat Damons familie volledig vrij is. Om de overgang voor de plantagehouders te vergemakkelijken, vaardigt de Nederlandse koloniale overheid een regeling uit, het Staatstoezicht geheten, die de voormalige slaven verplicht nog tien jaar voor een nader af te spreken loon op de plantages te blijven werken.

Niet ver van Molhoop vandaan ligt de koffieplantage Charlottenburg. Rond 1835 koopt De Haagse Maatschappij ter Uitbreiding van het Christendom onder de Slaven de plantage op en stelt deze als zendingspost ter beschikking aan enkele zending-echtparen van de Evangelische Broedergemeente, ook wel Herrnhutters genoemd.⁵ Met Charlottenburg als uitvalsbasis maken de broeders op gezette tijden wekenlange tochten over de rivier langs de plantages in het Commewijne-gebied om de plantageslaven tot het christendom te bekeren en hun enig onderwijs te geven.⁶ Wegen zijn er nog nauwelijks in het bosrijke land, waar alles snel overwoekerd is. De aan- en afvoer van de goederen van de plantages gaat via het water.

Op Charlottenburg bouwen de Herrnhutters een kerk en een school. Later stichten ze in Paramaribo en op plantage Beekhuizen een kweekschool voor onderwijzers.⁷ Hun inspanningen om de slaven onderwijs te geven en te bekeren hebben enig succes, hoewel de broederschap de rituelen behorend bij de uit Afrika afkomstige Winti-godsdienst stilzwijgend moet accepte-

ren. Het huwelijk tussen man en vrouw dat de broederschap probeert te introduceren vindt daarentegen weinig ingang.⁸ Dat zogenaamde huwelijk wordt door het gouvernement oogluikend toegestaan, maar stelt in werkelijkheid juridisch weinig voor. De praktijk was dat man en vrouw gescheiden konden worden verkocht, hoewel dat zelden voorkwam, want het leidde tot te veel onvrede onder de slaven. De verbintenis tussen man en vrouw en die tussen vader en kind(eren) werd nooit erkend.

Damons moeder en zijn vader Frans⁹ zijn door de Herrnhutters getrouwd, wat blijkt uit een scheidingsakte die in 1871 door de broeders is opgesteld. Hun beider families zijn ook door de Herrnhutters gekerstend, wat bijgehouden is in de boeken van de Broedergemeente waarin geschreven staat op welke datum de familieleden zijn gedoopt en welke doopnaam zij kregen.¹⁰ Zo is bekend dat Damons grootmoeder Azemia in 1835 de doopnaam Jacoba kreeg, en haar man Lendor de naam Thomas. Het paar had behalve Dorothea (Doortje) nog vier kinderen: Gabriel Favoriet, Jacobus Abuis, Adolf Martin en August Stevanz Stephanus.¹¹ In datzelfde doopregister staat dat Jacoba Azemia als veldmeid op Molhoop werkte. Dat betekent dat ze deel uitmaakte van de onderste lagen van de slavenhiërarchie en daarom bijna zeker donker van huidskleur was. Lichter gekleurde slaven werkten vaak in en om het huis en waren beter af. Thomas Lendor was, ook volgens dat register, afkomstig uit de Ibo-stam, slaafgemaakten die waarschijnlijk uit Nigeria waren ingevoerd en op verschillende plantages in Suriname terecht waren gekomen. Mogelijk behoort zijn familie tot de laatst aangekochte slaven, omdat het na 1807 verboden was om slaven te verhandelen.¹²

Ook na de afschaffing van de slavernij blijven de zendelingen van de Evangelische Broedergemeente hun werk doen en brengen zij de plantagearbeiders de eerste beginselen van het lezen en schrijven bij.¹³ De broeders geven niet alleen onderwijs, zij dragen ook de opvattingen van de Herrnhutters uit. Zij hebben de slavernij in het verleden nooit echt afgewezen, hoewel zij de wreedheid die de slaven wordt aangedaan afkeuren. In hun opvatting is de slavernij door God beschikt. De troost moeten

de slaven vinden in de gedachte dat na dit leven het ware leven volgt. Als een mens in dit leven onrecht wordt aangedaan, dan zal de Heer dat ooit wreken. Wraak, woede en opstand zijn niet aan de mens gegeven, maar aan de Heer.

Het is een opvatting die zich in grote delen van de Surinaamse gemeenschap heeft geworteld. August Bottse is ver in de tachtig als hij in zijn stoel op de veranda van zijn huis in het moderne Paramaribo vertelt hoe hij ooit zijn vader vroeg naar de tijden van de slavernij:

Het was niet iets waarover gesproken werd en het was ongebruikelijk om ernaar te vragen. Ik herinner mij goed het antwoord dat mijn vader gaf toen ik dat wél deed: ik zal je erover vertellen, maar ik zal je niet vertellen over de wreedheden die begaan zijn, want we willen geen haat kweken.

Fransje, een kleindochter van de zus van Damon, Juliana Cornelia, vertelt als honderdjarige in haar bejaardenwoning in Zaan-
dam:

We mogen niet haten, we moeten liefhebben. Geen
wraak koesteren, wat je ook is aangedaan. De wraak is
niet aan ons mensen, die is aan God.

Bij de zogeheten Emancipatie op 1 juli danken de voormalige slaven niet hun eigenaar of de overheid,¹⁴ ze zijn dankbaar dat zij de ellende hebben mogen overleven, dat zij sterk genoeg zijn geweest om aan het einde van alle ontberingen toch nog van hun vrijheid te mogen genieten. Uiteindelijk zijn zij God dankbaar dat Hij het zover heeft laten komen dat de slavernij is afgeschaft. Na tweehonderd jaar diepe ellende, waarin de slaven voor de wet geen persoon maar een object waren, hebben zij recht op persoonlijk eigendom, kunnen zij zich vrij bewegen in het land en krijgen zij een achternaam. In 1862 wil de koloniale overheid dat alle 35 000 slaven worden ingeschreven in de burgerlijke stand